

Відтепер ромок, які потрапляли в лікарню на стаціонарне лікування чи пологи, проти їхньої волі чи без їхнього відома стерилізували. Тих, які не мали причин звертатися по медичну допомогу й при цьому втрачати традиційно найбільшу для їхньої громади цінність — тобто здатність зачинати й народжувати дітей, якомога більше дітей, — соціальні працівники заманювали в лікарні, переконуючи, буцімто стерилізація діє лише кілька років і за неї платять чималі гроші — 30 тисяч крон. Невідомо, скільки ромок зазнали стерилізації впродовж останніх років «реального соціалізму». Відомо, що жодна з тих, хто згодом відстоювали свої права в суді, подавши скарги на соціальних працівників, лікарів, державу, не домоглася свого. Юристи й радники з побудови капіталізму засвідчували: мовляв, турботливі соціальні медики поваленого комунізму поголовно стерилізували ромок винятково з огляду на те, що подальші вагітності могли завдати шкоди здоров'ю матері й немовляти.

3

Я прокинувся рано — в обох сусідніх кімнатах чоловіки кричали в мобілки. Спершу подумав, що вони сваряться між собою десь нагорі, але ні: той, що праворуч від мене, віденським діалектом ображено розповідав дружині, які важкі вчора були переговори, з ким, у котрому барі й скільки коньяку він мусив випити; а той, що ліворуч, репетував незрозумілою, невідомою мені мовою, даючи якісь розпорядження. Я підвівся й визирнув із дев'ятого

поверху. Місто оперізували пагорби з величезними поселеннями-сателітами; у ранкових сутінках до центру сунули багаторядні потоки транспорту, якого я, однак, не чув крізь звукоізолювані вікна.

Пізно ввечері я дістався Кошице, де дві години безперестанку оббивав пороги готелів, від простеньких до найдорожчих. За останній тиждень усе встигли забронювати: в котромусь — економічна делегація з Казахстану, в іншому — функціонери, прибулі на словацький чемпіонат із кікбоксингу, і так далі. Нарешті я поселився в «Словані», якого сподівався будь-що уникнути. Дванадцятиповерхівка готелю стояла між кільцевою дорогою, що обвивала стару частину міста, і Hlavná ulica, що переходила в Ринок — не звичну чотирикутну площу, а два ряди пишних будинків зі стометровою пішохідною зоною поміж ними. Я був вражений, опинившись у такому місті за якісь шістьдесят кілометрів до українського кордону. Кошице, чию назву не раз чули більшість центральноєвропейців, було не безликим поселенням на краю Європи, а центральноєвропейським містом із прекрасною головною площею — другої такої я, либонь, більше ніде не бачив, а все довкола Hlavné námestie було цілком відреставровано: від готичного собору Святої Єлизавети Угорської, найбільшої церкви Словаччини, до театру в югендстилі й численних житлових будинків. Схід я впізнавав за тим, що готику тут ніде не було занапащено бароковим втручанням, а югендстиль — не винищено ненадликим вандалізмом ошадних кас і банків. На головній площі ще можна було уявити, як сто років тому тут щодня о певній порі прогулювалися містяни; як вирували

таємні пристрасті, що їх описував Шандор Марай¹ — він народився й виріс тут, у розкішному будинку на одній із перехресних вулиць. Упродовж століть Кошице належало до найважливіших міст Угорщини: мадяри називали його Кошша, чимало німців — Кашау.

Пізнього вечора, коли я змирився й поселився-таки в «Словані», у вишуканому вестибюлі вертілися ще десятки людей. Словацький генерал розвалився в кріслі й просто потонув у ньому. Його темно-зелену уніформу по-дитячому надмірно оздоблювали різнокольорові нагрудні знаки, аксельбанти кумедно теліпалися на плечах, офіцерський кашкет визирав із пакета Villa, відкладеного вбік. Метушливий ад'ютант що кілька хвилин нагадував кельнеру, щоб той чимшвидше підносив напої для генерала й трьох азійців, з яких один, у цивільному, виглядав на їхнього найстаршого офіцера. Здавалося, за що другим столом укладали чи святкували ділові угоди, тут і там тинялися непримітні чоловіки років двадцяти-тридцяти, чиї статури, сформовані тренажерним залом і спортивним харчуванням, було впаковано в темні костюми. Вони демонстрували володіння технікою гордовитого розглядання новоприбулих, причому водночас однією рукою бавилися в мобілці, другою — тримали цигарку, а третьою — м'яли свої чоловічі причандали. Кельнер із козирним виразом несхвально глипнув на мене, коли я за давньою звичкою замовив місцевого пива, і натомість приніс бляшанку банального Heineken, пояснивши, мовляв, цю марку тепер виробляють і словацькі броварні. Я швидко

¹ Угорський письменник і журналіст (1900–1989). — Тут і далі примітки перекладачки.

випив три бляшанки пива поспіль, однак не відчув того легкого сп'яніння, що звільнило б мене від вимушеного споглядання за оточенням, тож полишив це діло і з вивітрілим голландським присмаком у роті піднявся ліфтом на свій поверх.

4

Марі Пуаро, зрештою, не для того вивчала архітектуру в Греноблі, щоб каталогізувати в Кошице жахні ромські помешкання. Проте якось вона опинилася в Братиславі, звідти помандрувала країною та закохалась у Схід. Перебуваючи в Кошице вже третій рік, вона міркувала, чи по завершенні праці повернутися додому, чи податися ще східніше. Роботу Марі підтримувала одна французька організація, але словацькі офіційні установи все-таки ставали на заваді. Їй трохи за тридцять, волосся чорне, навсібіч скуйовджене, вона рухається із сомнамбулічною граційністю тих незграбних жінок, які, проходячи повз, раз у раз ледь не наражаються на зіткнення, однак урешті ніколи ні об що не зачіпаються. Чашки й склянки на столику в кафе вона зсовувала так, що вони, здавалось, от-от перекинуться чи за мить попадають на підлогу, але насправді речі ніде не були в більшій безпеці, ніж у неї під рукою. Коли вона ввійшла, я одразу впізнав її з-поміж багатьох людей, які входили й виходили: оце та французька, з якою я домовився про зустріч. Згодом ми обговорювали, як у національно мішаних регіонах

Східної Європи людей оцінюють за виглядом, визначаючи їхню етнічну приналежність. Проте й ми одразу впізнали одне одного за зовнішніми ознаками, яких навіть не усвідомлювали. Марі говорила чудовою німецькою, вади якої списувала на те, що почала розмовляти цією мовою вже, на жаль, майже дорослою — зі своєю ельзаською бабцею.

Вона розповіла, що в Луніку IX відвідала кожне помешкання, де знайшли прихисток роми — від чотирьох до шести тисяч осіб (точна кількість невідома!). Лунік IX — це поселення на південному заході міста, зведене в сімдесятих на пагорбі над головною дорогою, яке внаслідок низки ініційованих владою примусових заходів поступово обернулося на найбільше в Європі ромське гетто. Здалеку воно подібне на інші приміські селища, якими оточене Кошице. Учасників делегацій ЄС, що відвідували Лунік IX у минулі роки, після короткого обходу охоплював панічний страх: що, як після падіння внутрішньоевропейських кордонів зі Словаччиною ці загрозливі тлуми ринуть із гетто й заповонять пішохідні зони в Дюссельдорфі, Нанті чи Орхусі, щоб жебрати, музикувати, красти? Водночас Словаччина дістала строгі вказівки подбати, аби її ромська проблема не стала тим, чим була завжди: проблемою загальноєвропейською. Для тих, хто століттями практикували вільне переміщення по Європі людей і товарів — яке, власне, й було підставою створення ЄС як такого, — цю свободу переміщення планували ускладнити. Аби роми напевно залишилися в Словаччині, за кількасот кілометрів на захід склали далекі від дійсності програми допомоги, не знаючи й не бажаючи знати, як провальні ці плани реалізовувано.

Про саму появу Луніка ІХ ширилося чимало оповідок і легенд: у всіх, кого я розпитував, не знайшлося двох однакових версій. Хоч як дивно, навіть фахівці з містопланування не були однаковими щодо мети й політичних передумов будівництва району якісь десять-двадцять років тому. Один службовець сказав мені, що Лунік ІХ перетворився на нетрі почасти через звичайну недбалість, унаслідок безсистемності й плутанини, що їх ринкова економіка успадкувала від планової. Однак Марі Пуаро була іншої думки.

У сімдесятих роках на одному з небагатьох іще вільних пагорбів звели новий зразково-показовий мікрорайон, дещо віддаленіший від центру за більшість інших, із просторішими квартирами — наче розрахованими на багатодітні родини. Офіційно поселення буцімто будували для чиновників міського й регіонального рівня, а також для поліціантів і офіцерів із сім'ями — вочевидь, вони були першими в черзі на нове житло. Проте вже близько 1980 року деякі менші квартали-нетрі на околицях Кошице було розформовано, а їхніх мешканців — переселено з убогих хатин у розкішні новобудови Луніка ІХ. Стара частина міста, нині так презентабельно відреставрована, на той час була архітектурно занедбаною та соціально неблагополучною. Будинки, покинуті двома поколіннями колишніх власників — неблагонадійних представників експлуаторського класу, обшарпані морозами, підмиті дощами, вкриті величезними плямами плісняви поверх тиньку, були готові до знесення, тож у них, як повелося, заселялися роми, які ніде й ніколи не укладали угод про оренду і не вносили свого майна в земельні кадастри.

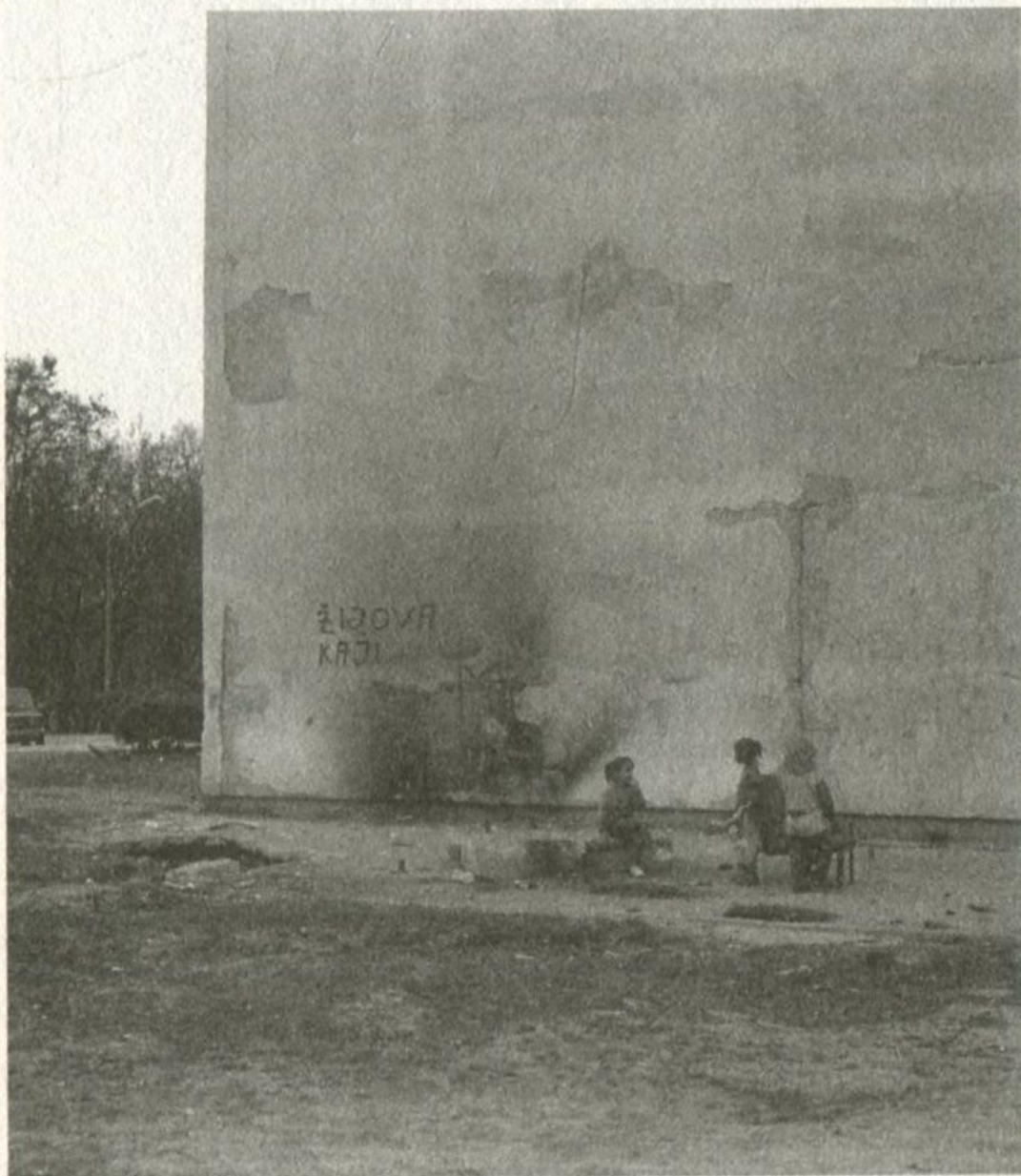
Коли на міській околиці виросло масове поселення, а в центрі занепадав один із найкращих архітектурних комплексів Європи, настав час бургомістра Рудольфа Шустера, який згодом став президентом Словаччини. Він не лише розумів, що санація старого міста потребує інвестицій, недосяжних у ближчому часі, однак можливих у перспективі, а й був готовий утілити масштабний проект відновлення міста, на який не пристав його попередник. Скориставшись необмеженою владою, Шустер врятував історичну частину Кошице, випровадивши її мешканців. Офіцери й чиновники юрбами покидали Лунік ІХ, щойно збагнули, що йдеться про етнічну чистку, а їхній район має прийняти переселенців. Одного дня в похмурій і облупленій частині старого міста з'явилися автобуси з поліціантами-спецпризначенцями. Мешканців виводили з будинків і без церемоній, не зважаючи на плачі й голосіння, відправляли в Лунік ІХ, за три кілометри звідти. Потім прибули екскаватори, крани й гусеничні трактори: санація, що переросла в потужний проект відновлення старого міста, розпочалася з насильницької акції. Марі Пуаро постукувала по столу довгими пальцями, кожну кісточку яких могли б вивчати на анатомії студенти-медики. Цілком імовірно, що Лунік ІХ збудували саме з потреби санувати старе місто. Щоб у реставрованому центрі, де невдовзі відбудуватимуться наукові конгреси й розмістять свої представництва міжнародні концерни, більше не муляв око жоден із тих підозрілих силуетів.

Що ж робить нетрі нетрями? Кілька років тому ми з друзями об'їхали на авто цілий Бруклін. Мандрівка тривала не одну годину, і за цей час ми зустрілися з багатьма світами. У Брукліні є чи то 53, чи то 106 міфічних народів, які його населяють, і ми гнали повз них навпростець: щонайменше проїжджали через італійські містечка, де попід баром «Італія» товариство від малого до старого дискутувало про найкращі мамині спагеті; через арабські квартали, де кожна жінка носила чорні шати, які оберігали її честь, лишаючи тільки вузьку шпаринку для очей; через карибський район, де групи растафарі барабанили по смітєвих баках; повз ортодоксальну єврейську громаду, де чоловіки в капелюхах, чорних штанах і білих сорочках походжали мовби ще в галицькому штетлі, який покинули їхні прадіди... Ми проминали один за одним занепалі квартали, де на вулицях стояли, похитувалися, лежали підлітки, переважно чорні, але не всі; довкола височіли згорілі будинки, а деякі, вочевидь, просто зруйновані, майже всі запецькані гаслами, що позначали території банд чи виказували безадресну ненависть апатичних жильців, які нічого не могли вдіяти зі своїми злиднями — хіба що помножувати їх насильством, у люті скерованим проти себе самих. Тим, хто живе в Брукліні, щодня доводиться проїжджати в автомобілі чи автобусі повз ці квартали, де будь-якої миті може здійснитися хвиля насильства. Вони не мають вибору — мусять минати ці вулиці, бачити понищені будинки, похитування місцевих, третій світ по сусідству. Але вони дивляться й не бачать.

Головна ознака гетто — не бідність, не насильство, не безробіття, не занепад. Ключове в гетто — його невидимість. Воно є десь поблизу, однак його не помічають. У Кошице я майже не зустрічав містян, які хоч раз бували в Луніку ІХ. У цілому регіоні лише одиниці — байдуже, якого походження, угорського, німецького, русинського, польського чи словацького, — мали бодай одного знайомого рома. Від центру міста до Луніка ІХ, де є кінцева зупинка рейсового автобуса, можна дістатися за десять хвилин їзди. Однак там ніколи й ніхто не сідав і не виходив з автобуса — крім жителів гетто чи соціальних працівників. Тож що люди могли розповісти про цей район свого міста — хіба десь від когось почуте, і то переважно не з перших вуст.

Це привід обурюватись, але обурення нічого не змінить: гетто лишається невидимим, навіть якщо проїжджати повз нього щодня; гетто оточене незримою стіною, що розділяє світи. За стіною живуть інші люди, яких деякі особи, загалом нібито цивілізовані, відверто й неприховано не визнають за повноцінних людей. «Ти бачиш, як здалеку наближається людина, — сказав один чоловік, доти винятково люб'язний зі мною, — а коли підходить ближче, ти бачиш, що це всього лише циган».

Якщо підніматися в гетто головною дорогою, натрапите на захovanу вуличку, що сполучає Лунік ІХ із дальшим передмістям Кошице. По ній рідко їздять машини чи ходять люди: більшість воліють діставатися головною дорогою, яка спершу оминає пагорб Луніка ІХ, а потім, за якісь сто метрів, відгалуження веде до Мислави — ідилічного селища понад дзюркотливим струмком. Там біля традиційних селянських

[Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)